

דקונסטרוקציה דקונסטרוקציה

מאת

יהודה ליבס

מודה אני לסיריל אסלנוב על ביקורתו על ספרי 'תורת היצירה של ספר יצירה'¹. ביקורת זו כוללת דברים מעניינים וכתובה ברוח אוהדת, אך בכמה כללים ופרטים לא דייק המבקר בקריאתו, ואלה דורשים תיקון.

במשפט הפתיחה של הביקורת קובע אסלנוב:

ספרו של יהודה ליבס הוא ניסיון להתמודד עם חידת ספר יצירה ללא דעות קדומות, דהיינו תוך התעלמות מכוונת מן הפרשנות בת מאות שנים העוטפת אותו.

המבקר התכוון לשבח, אך לא פגע במטרה. חלק גדול מספרי עוסק בענפים חשובים של פרשנות הספר, ומראה איך מתפתח בהם היסוד המרכזי שמצאתי אני בספר יצירה. אני אכן סיכמתי את ספרי דווקא בצורה הפוכה מאסלנוב, ודומה שקלעתי יותר לכוונת המחבר. בסיכום ספרי התנערתי מגישתו של יוסף דן שביקש 'להתנער בצורה המלאה ביותר מכל ההשפעות וההשלכות של פרשנות ספר יצירה', והמלצתי לקורא ללכת בעקבותי ודווקא

להיעזר בפרשנויות ובפיתוחים מאוחרים, מעשי ידי דורות של חכמים שהשקיעו נפשם ושכלם באותיות הספר, כל אימת שהוא מזהה בדבריהם תובנות נכונות השואבות מן הפשט.²

כמו כן קובע אסלנוב, בסוף העמוד הראשון של ביקורתו, כי 'גישתו של ליבס היא ללא ספק פוסט-מודרניסטית ודקונסטרוקציוניסטית'. גם קביעה זאת איננה נכונה. אומנם מוצא אני בספר יצירה גישה דקונסטרוקציוניסטית כלפי המציאות ותורות המדע, אך אני מצדי נקטתי כלפי ספר זה בגישה הפוכה לפוסטמודרניזם וביקשתי להבין דווקא את כוונת מחבר הספר ואת עולמו שלו.

בנוגע לתיארוכו של ספר יצירה לתקופה שלפני חורבן הבית, קובע אסלנוב:

ההוכחה היחידה שליבס מנסה להביא היא בעצם טענה מן השתיקה (argumentum ex silentio), שכן היעדר אזכור של חורבן בית המקדש הוא שמשמש ראיה לתיארוך הספר לפני 70 לסה"נ. (עמ' 312)

אך קביעה זו איננה נכונה. טענתי, שאותה שטחתי בספרי לאורך כמה פרקים, אינה מן השתיקה אלא דווקא מן הדיבור. לא הסתפקתי בכך שספר יצירה אינו מזכיר את חורבן הבית, אלא טענתי שהוא מדבר

¹ תרביץ עא חוברות א-ב, תשרי-אדר תשס"ב (למעשה תשס"ג), עמ' 315-309.

² יהודה ליבס, תורת היצירה של ספר יצירה, הוצאת שוקן, ירושלים ותל-אביב תשס"א (ומהדורה מתוקנת בתוספת השלמות: תשס"ב), עמ' 244.

במפורש על בית המקדש (בלשונו 'היכל הקודש' או 'מעון קדשו') כמצוי באמצע, במרכז העולם, הן מבחינת המקום (בין 'עומק רום ועומק תחת, עומק מזרח ועומק מערב, עומק צפון ועומק דרום') והן מבחינת הזמן (בין 'עומק ראשית ועומק אחרית'),³ כלומר בהווה. קיומו העכשווי של בית המקדש עומד ביסוד מחשבתו של הספר, ונתפס כעובדה מובנת מאליה, מה שלא ייתכן אחרי החורבן.

ובמשפט הבא אחריו טוען אסלנוב:

נוסף על כך ליבס מביא הוכחה המבוססת על אופן הציטוט של פסוקי המקרא (עמ' 230), בעיניו המקורות המקראיים משוכתבים ב'ספר יצירה', כמו בספרות תקופת בית שני, ואינם מצוטטים בניסוחם המקורי כבספרות חז"ל, ואולם 'ספר יצירה' מכיל גם ציטוטים של ממש, למשל... ממשפט זה נובע שנעלמו ממני 'הציטוטים של ממש' המצויים בנוסחאות המקובלות של ספר יצירה, ושעתה נתגלו על ידי אסלנוב. אך בספרי, במקום שאליו מפנה כאן אסלנוב (עמ' 230), נותן אני דין וחשבון על ציטוטים אלה. נוסף על כך אינני מביא את דרך הציטוט כ'הוכחה' על זמן חיבורו של הספר אלא כ'סימן' בלבד, באומרי:

סימן אחר המעיד על זמנו של ספר יצירה הוא יחסו של הספר למקרא, ככל שאפשר לשחזר את השכבה הראשונה של ספר יצירה, נראה שזאת אינה מכילה ציטוטים מפורשים של פסוקים.

ובהערות הצמודות למשפט זה הפניתי למקומות בספרי ששם דן אנוכי בציטוטים מפורשים אלה, ומנסה להראות, בעזרת נוסחאות קדומות ושיקולים ספרותיים, שאלה אינם שייכים לשכבה הראשונה של הספר.

בסוף ביקורתו (עמ' 314) טורח אסלנוב להראות כמה שגיאות שנפלו בספרי בתעתיק הלטיני של מלים יווניות. ואכן קרו מקרים כאלה (כגון השמטת האות I השנייה בשם Apollodoros), ודומה שאי אפשר להימנע מזאת לחלוטין, כפי שאפשר ללמוד אפילו מן השורות המעטות המוקדשות לעניין זה בביקורתו של אסלנוב, שגם הם לא נמלטו מן הטעות, ובדבריו שם במקום 'ועמ' 362 צריך להיות: 'ועמ' 368, ובמקום 'ועמ' 309, עמ' 74 צריך להיות: 'ועמ' 309 הערה 74.

ועם זאת מודה אני לאסלנוב על תיקוניו, ונוטל על עצמי בלבד את האחריות לשגיאות, ולא כדברי אסלנוב הקובע כי 'אלה אינן אלא בעיות טכניות זעירות שהאחריות להן מוטלת על בית ההוצאה ולא על המחבר'. אך במקרה אחד, שבו התיקון זעיר פחות, נופלת האחריות לא עלי אלא דווקא על אסלנוב. הוא מצטט שם את הביטוי היווני שתעתיקי tes tetrastoichou theos, וקובע שצריך היה להיות: tou tetrastoichou theou. אך הפעם דווקא התעתיק שלי הוא הנכון, ומתעתק בדייקנות את המקור שאליו הפניתי, אסופת המקורות הפגניים על היהודים מאת מנחם שטרן.⁴ בדקתי גם במקור שממנו שאב שטרן, ומצאתי שנוסח שטרן מדויק כרגיל.

³ ספר יצירה, פרק א משנה ה.

⁴ Menahem Stern, *Greek and Latin Authors on Jews and Judaism*, The Israel Academy of Sciences and Humanities, Jerusalem 1980, vol. II pp. 668. השינוי היחידי שהכנסתי לעומת המקור הוא שינויה של הצורה

נכון שהצירוף המצוטט קשה במקצת, והקורא צריך להשלים כאן במחשבתו, כתיבה שלישית בצירוף, שם עצם נקבי בגנטיב,⁵ אך אין מבקר יכול לתקן מדעתו מובאה המופיעה בטקסט המבוקר בלא לבדוק קודם את המקור ולנסות ליישבו. מה גם שבמקרה זה הבדיקה איננה קשה, שהרי המקור הוא ספרו של שטרן, ספר עזר מצוי וחשוב שאינו מש משולחנו של מי שעוסק בתחומים אלה. טעות כזאת שמצויה ב'תיקון' של מבקר, חמורה יותר מפליטת פולמוס של מחבר, ואולי במקרה זה לא נכון לפטור מאחריות-מה גם את בית ההוצאה, הוא מערכת תרביץ.

theon, צורת האקוזטיב המצויה שם בגלל מעמדו התחבירי של הביטוי ברצף הטקסט שממנו נלקח, ל-theos, שהיא צורת הנומינטיב, שאותה ראוי לציין.

⁵ כנראה physeos, צורה המזדמנת בכמה מקומות בספרות עם התואר tetrastoichou, כפי שעולה בבדיקה במאגר TLG (= Thesaurus Linguae Graecae).